

**Izvori
i
Građa**

Tihomir Marić

HRVATSKE PRARIJEČI

(stare 5000 godina)

Hrvatske riječi, koje se koriste za komuniciranje u temeljnim životnim aktivnostima i kojima su se hrvatski predci bavili prije pet i više milenija, nalazimo u indoeuropskom prajeziku, kojim su do prije 5000 godina govorili predci Hrvata i svih drugih indoeuropskih naroda, koji su u to vrijeme činili indoeuropski pranarod.

Indoeuropski pranarod se počeo raslojavati oko 3000. godine prije Krista. Tada su se iz njega počeli izdvajati i osamostaljavati pojedini indoeuropski narodi.

Paralelno tom raslojavanju odvijalo se i raslojavanje indoeuropskog prajezika, iz kojeg su se počeli izdvajati pojedini indoeuropski jezici.

Pripadnost indoeuropskih jezika indoeuropskom prajeziku se i danas primjećuje u zajedničkom korijenu temeljnih riječi, kojima su se i prije pet i više tisuća godina služili predci Hrvata i drugih indoeuropskih naroda.

Taj korijen riječi je u mnogim riječima kod većine indoeuropskih jezika sačuvan ili u svojem izvornom obliku ili u malo izmijenjenu, ali dobro prepoznatljivu obliku u usporedbi s izvornim oblikom, zato što je korijen riječi nositelj značenja riječi. On je nepromjenljivi dio riječi u gramatičkom smislu, ili dio riječi koji je malo podložan čak i povijesnim promjenama. Te promjene su toliko malene da se i nakon 5000 godina razvitka jezika može prepoznati taj isti korijen, jer je i značenje te riječi i nakon pet tisuća godina ostalo isto, nepromijenjeno u svim jezicima. Ta je riječ samo dobila različite prefikse i sufikse, svojstvene pojedinim indoeuropskim jezicima.

Prefiksi (predslogovi), sufiksi (naknadni slogovi) i nastavci su promjenljivi dio riječi u gramatičkom smislu. Oni određuju rod, broj, padež, vrijeme i način osnovnog, korijenskog značenja riječi. Te odrednice su različite u raznim indoeuropskim jezicima.

Tako se studiranje stranih jezika, kad se radi o temeljnim riječima istog indoeuropskog korijena, svodi samo na studiranje pojedinih prefiksa, sufiksa i nastavaka te njihova utjecaja na određivanje roda, broja, padeža, vremena, lica i načina riječi.

Usporedno jezikoslovlje se bavi proučavanjem istih ili sličnih korijena riječi u različitim jezicima i rekonstruiranjem njihovih prariječi, od kojih su se tijekom povijesnog razvitka unutar pojedinih nacionalnih skupina, neovisno jedne od drugih, razvile riječi koje su zadržale indoeuropski korijen i njegovo značenje, a dobile su različite predslogove, naknadne slogove i nastavke svojstvene pojedinim standardiziranim nacionalnim jezicima.

Usporednim jezikoslovljem mogu se proučavati i riječi nastale u kasnijoj fazi razvitka, koja je počela u vrijeme kada je bilo završeno raslojavanje indoeuropskog prajezika. U to vrijeme su pojedini indoeuropski narodi već imali svoje jezike, različite jedne od drugih. Riječi nastale u to vrijeme predstavljaju nacionalne stečevine pojedinog naroda. Ako su, međutim, te riječi imale opće ljudsko značenje, onda su ih iz tog jezika prihvaćali i drugi narodi i prilagodili ih svojem standardnom jeziku.

Tako, npr., hrvatska riječ *Abderićanin*, njem. *Abderit*, tal. *abderita* označuju stanovnika starogrčkog lučkog grada *Abdera* na obali Trakije, gdje su u svoje vrijeme živjeli i *Demokrit* i *Protagora*. Taj grad je sagrađen oko 650. godine prije Krista, pa je i riječ *Abderićanin* stara oko 2650 godina. Ta je riječ tijekom vremena dobila još jedno značenje. Ona danas označuje i bezazlena, naivna, jednomna čovjeka.

Druge su riječi nastale ranije. Neke su nastale neposredno nakon raslojavanja indoeuropskog prajezika. Neke su nastale kasnije. Neke riječi nastaju i danas. Jezik je život. On se razvija kao što se život razvija. U njemu nastaju nove i nestaju stare riječi. Neke pak stare riječi ostaju stalno u jednom jeziku. One mu daju odredničku odliku, po kojoj se prepoznaje indoeuropsko podrijetlo toga jezika.

Oko 3000. godine prije Krista indoeuropski prnarod je postao toliko velik da se više nije na svojim životnim seobama mogao kretati u jednoj skupini, pa je došlo do njegova raslojavanja na pojedine indoeuropske narode, koje po antropološkoj definiciji čine svi stanovnici Zemlje relativno bijele boje kože. To su pripadnici europeidne antropološke skupine naroda, koja zajedno s negroidnom i mongoloidnom skupinom naroda čini cjelokupno pučanstvo Zemlje.

Raslojavanjem indoeuropskog prnaroda i raslojavanjem indoeuropskog prajezika opovrgnute su paranzanstvene teorije, sukladno kojima su pojedini indoeuropski jezici nastali od drugih indoeuropskih jezika.

Svaki indoeuropski jezik ima svoje izravne korijene u indoeuropskom prajeziku. Za to postoji bezbroj dokaza, a sada ćemo navesti samo jedan. Hrvatska riječ brijeg, njem. Berg, engl. berow usporedo potječu od indoeuropske prariječi bhergho i znače “uzdignuto zemljište”, što je značila i indoeuropska prariječ. Bilo bi pogrešno zaključiti kako hrvatska riječ brijeg potječe od njemačke riječ Berg ili pak od engleske riječ berow. Sve te riječi, neovisno jedna od druge, potječu od indoeuropske prariječi bhergho, kojom su pripadnici indoeuropskog prararoda, koji su bili i hrvatski i njemački i engleski predci, označavali uzdignuto zemljište na koje su bježali od poplave i od neprijatelja. S tog uzdignutog zemljišta su se lakše branili. Tamo su išli loviti. Često su tu gradili i svoja staništa. Tamo su sakupljali jestivo voće, povrće i korijenje. Tu su gajili svoje ratarske kulture. Za hrvatske pretke je brijeg prije pet i više tisuća godina bio od presudna značenja.

U hrvatskom i njemačkom jeziku je indoeuropska prariječ izgubila krajnje “o”, a nije joj dodan ni prefiks ni nastavak, dok je u engleskom jeziku dobila krajnje “w”, a izgubila je iz korijena “g”.

U hrvatskoj ikavici se indoeuropsko “e” u korijenu te riječi izgovara “i”, a u hrvatskoj ekavici je zadržano indoeuropsko “e”. U hrvatskoj iekavici su pomirena ta dva izgovora i riječ je dobila svoj oblik “brieg”.

Iz vremena indoeuropskog prajezika potječu i mnoge druge hrvatske riječi, koje su hrvatski predci govorili na ondašnjem stupnju svojega društvenog i gospodarskog razvitka. To su prije svega riječi: *agrar, brat, crven, dan, dati, datum, dim, grepsti, grozan, guska, ime, jaram, je, mater, med, miš, nebo, nov, obrva, osam, ovca, piti, pun, sestra, sjeme, sladak, snaha, stojeći, svekar, svoj, šerpa, tvoj, udova, zgrabiti, znati, zvoniti, živ* i druge, koje ćemo razjasniti u nekom od budućih radova.

Ovom ćemo prigodom reći još nešto o riječima nastalim nakon završetka raslojavanja indoeuropskog prajezika i nakon nastanka nacionalnih jezika. U nastanku pojedinih riječi sadržana je cijela povijest čovječanstva. U razvitku pojedinih jezika sadržan je cijeli povijesni razvitak.

Riječi kršćanske terminologije su nastale prije dvije tisuće godina. Tako, npr., hrvatska riječ Krist, njem. Christus, engl. Christ, fr. Christ, tal. Christo, lat. Christus, grč. Christos imaju svoj korijen u grčkoj riječi Christos, koja je prije dva milenija za života Isusa Krista prvi put u povijesti uporabljena u tom značenju (grč. Christos = Pomazanik).

Razvitkom tehničkih znanosti nastajale su nove riječi, kojima su pronalazači ili korisnici pronalazaka označavali nove pronalaskeske i nova dostignuća tehnike.

Tako posuđenica telegraf, njem. Telegraf, engl. telegraph, fr. telegraphe, tal. telegrafo, grč. telegraph imaju svoj korijen u grčkoj riječi “telegraph” staroj oko 1800 godina. Tu je riječ prvi put napisao antički kršćanski povjesničar iz

Jeruzalema Sextus Julius Africanus (umro 240.) u svojem leksikonu, u kojemu je pisao o optičkoj telegrafiji (grč. tele=dalek, graphein=pisati).

Razvitkom tehnike i metoda informiranja među ljudima i pojedinim ljudskim skupinama nastale su nove riječi u području informiranja. Hrvatska riječ novine, engl. news-paper, fr. nouvelles, tal. notizia imaju svoj korijen u francuskoj riječi latinskog podrijetla "nouvelles", koja je 1566. prvi put s tim značenjem objavljena u Bazelu, kad su prvi put u svijetu počele izlaziti periodične novine raznolika sadržaja "Feuilles de nouvelles" (lat. novus=nov).

Hrvatska tuđica gazeta, njem. Gazette, engl. gazette, fr. gazette, tal. gazzetta imaju svoj korijen u francuskoj riječi "gazette", koju je Theophraste Renaudot 1631. godine prvi put objavio s tim značenjem u glasilu "Gazeta Francuske" (Gazette de France).

Hrvatska tuđica agencija, njem. Agentur, engl. agency, fr. agence, tal. agenzia imaju svoj korijen u francuskoj riječi latinskog podrijetla "agence", koju je 1835. godine francuski novinski znanstvenik Charles Havas prvi put uporabio s tim značenjem utemeljivši prvu novinsku agenciju u svijetu Agence Havas (Ažans avas; prema lat. ago, agere = tjerati, goniti).

Hrvatski naziv komedija, njem. Komödie, engl. comedy, fr. comédie, tal. commedia, lat. comoedia, grč. comoidia imaju svoj korijen u grčkoj riječi "comoidia", koja je u 5. stoljeću prije Krista prvi put uporabljena u Grčkoj, gdje je tom riječju, tada prvi put u povijesti označeno pjevanje comosa = vedre glasne udruge.

Hrvatski naziv televizija, njem. Television, engl. television, fr. television, tal. televisione, grč. television imaju svoj korijen u engleskoj riječi grčko-latinskog podrijetla television, koju je engleski znanstvenik John Logis Band 1926. godine uporabio prvi put u povijesti prigodom prvoga televizijskog prikazivanja u svijetu. To prikazivanje mu je pošlo za rukom uz pomoć sustava od 240 linija (grč. tele = dalek; lat. video, videre=vidjeti).

Hrvatski naziv videotelefon, njem. Video-Telefon, engl. video-telephone, fr. vidéo-téléphone, tal. video-telefono imaju svoj korijen u američkoj riječi latinsko-grčkog podrijetla video-telephone. Ta je riječ 1959. godine prvi put u povijesti uporabljena u američkim istraživačkom centru Bell Laboratories prigodom početka korištenja videotelefona (lat. video, videre = vidjeti; grč. tele = dalek, phone = glas).

Kako je iz izloženih primjera razvidno, mnoge riječi nastale nakon nastanka pojedinih indoeuropskih naroda od indoeuropskog prararoda preuzeli su indoeuropski narodi od onog indoeuropskog naroda u kojemu je ta riječ prvi put u danom značenju uporabljena. To pak ne znači kako su ti narodi nastali od toga indoeuropskog naroda. Oni su već bili formirani kao

narodi, ali su od toga naroda preuzeli samo novu riječ, kojom je označeno jedno novo dostignuće u tehnici, znanosti ili umjetnosti.

Preuzimanje hrvatske riječi *kravata* početkom 17. stoljeća u sve jezike svijeta, kako europskih tako i negroidnih i mongoloidnih naroda, ne znači kako su svi ti narodi nastali od Hrvata. Mnogi narodi su već bili formirani kao nacionalne, kulturne, gospodarske i upravne zajednice. To preuzimanje znači kako je jedno kulturno dostignuće Hrvata postalo značajno za pučanstvo svijeta. Hrvatska riječ *kravata*, njem. *Krawatte*, engl. *cravat*, fr. *cravate*, tal. *cravatta* imaju svoj korijen u riječi *Hrvat*. Ta je riječ 1635. godine ušla u civilizaciju zapadnoeuropskih, a zatim i u civilizaciju svih svjetskih naroda, kada su hrvatske konjičke postrojbe povodom švedsko-francuskog sukoba ušle u Francusku i nakon nekoliko uspješnih bitaka došle do St. Denisa kod Pariza. Tom su prigodom hrvatski riteri (konjanici) imali oko vrata ukrasne marame, koje danas po uzoru na Hrvate i na čast Hrvatima pod nazivom *kravata* nose svi civilizirani narodi svijeta.

Kada se pak radi o riječima utemeljenim u indoeuropskom prajeziku, tada ni jedan indoeuropski narod ne duguje te riječi nekom drugom indoeuropskom narodu, nego zajedničkom indoeuropskom prarododu, čiji su ravnopravni baštinici svi indoeuropski narodi, koji ravnopravno, punopravno i izravno baštine indoeuropski jezični kapital.

Kod nastanka novih riječi nakon raslojavanja indoeuropskog prajezika često su korišteni već postojeći grčki odnosno latinski korijeni za označavanje novih riječi. To pak ni u kojem slučaju ne znači kako su ti pojmovi u tom značenju postojali u grčkoj odnosno latinskoj terminologiji prije nastanka novog pojma. To jedino znači kako su znanstvenici rado nazivali svoje izume nazivima koje su dobili kombiniranjem već postojećih grčkih odnosno latinskih pojmova, ili pak i jednih i drugih, odnosno korištenjem već postojećih grčkih i latinskih riječi.

Oslanjanje na ta dva klasična jezika olakšalo je internacionaliziranje novih pojmova, jer se mnogi od njih koriste u svakom od svjetskih jezika sa starim klasičnim (grčkim odnosno latinskim) korijenom i nastavkom nacionalnog jezika.

To je, međutim, stvorilo lažnu sliku o starim Grcima i starim Latinima kao supermozgovima, u kojima su bila koncentrirana sva prošla, sadašnja i buduća znanja mikro- i makrokozmosa.

Pravi izvor je tamo gdje je novi pojam nastao, odnosno gdje je nastao izum koji je označen tim pojmom. Kod indoeuropskog korijena je izvor u indoeuropskom prajeziku.

KRATICE

njem.	njemački
engl.	engleski
fr.	francuski
tal.	talijanski
lat.	latinski
grč.	grčki
ide.	indoeuropski

LITERATURA

- Baumgärtner, K.: Zeitschrift für deutsche Sprache 20, 1965, 79-90.
Best, K.-H.: Probleme der Analogieforschung, 1973.
Brekle, H. E.: Semantik, München, 1972.
Christmann, H. H.: Zum Begriff der Analogie in der Sprachwissenschaft des 19. Jahrhunderts. F. K. Baldinger, 1979, 102-115.
Coseriu, E.: Our une sémantique diachronique structurale, in: Travaux de linguistique et de littérature II/1, Straßburg, 1964, 139.
Dauzat, A.: La géographie linguistique, 1948 (2).
Franz Bopp, In: Erbe, M. (Hrsg.): Berlinische Lebensbilder Geisteswissenschaftler, 1989, 55-72.
Gamillscheg, E.: Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die allgemeine Sprachwissenschaft, 1928.
Heger, K.: Monem, Wort, Satz und Text, 2. Auflage, 1976.
Heringer, H. -J. et al.: Einführung in die praktische Semantik, Heidelberg, 1977.
Jaberg, K.: Aspects géographiques du langage, 1936.
Kronasser, H.: Handbuch der Semasiologie, Heidelberg, 1968 (2).
Kurylovicz, J.: La nature des proces dits analogiques, Acta Linguistica, 5, 1949, 15-37.
Lateinische Laut- und Formenlehre, 2. Auflage, 1977. In: J. B. Hofmann - A. Szantyr: Lateinische Syntax und Stilistik, Allgemeiner Teil, 1965.
Manczak, W.: Tendences générales des changements analogiques, Lingua 7, 1958, 298-325, 387-420.
Martinet, A.: Économie des changements phonétiques, 1955.
Mayrhofer, M.: Nach hundert Jahren, 1981.
Mayrhofer, M.: Sanskrit und die Sprachen Alteuropas, GGN, 1983 (5).
Sternemann, R.: Franz Bopp und die vergleichende indoeuropäische Sprachwissenschaft, Innsbruck, 1984.
Szemerényi, O.: Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1990.